

Nyhetsbrev från

NAV-industrihistoria och arbetslivsmuseer i Väst

Nummer 1

Februari 2020

info@navivast.se

ARBETSLIVSMUSEERNAS DAG

Skara 25 april 2020 kl. 11-16

Vilans Fritidsområde

NAVs Nyhetsbrev nr 1 2020

Första sidan:

Med bilden vill vi visa att det kommer att hända mycket i Skara på Arbetslivsmuseernas dag den 25 april 2020. Redan utanför entrén möts man av tändkulemotorer, äldre utryckningsfordon, veteranbilar, hästar och vagnar. Trumpeter och fanfarer inviger dagen, när det första VIP-tåget enligt turlista anländer till Vilanhallen. Att alla utställare är tidsenligt klädda i sina yrkeskläder kommer väl till pass under eftermiddagens yrkesparad.

Foto: Johan Magnusson
Redigerad bild av NAV

Innehåll:

	sidan
NAVs nyhetsbrev nr 1 2020	2
Ordföranden har ordet	2
Arbetslivsmuseernas Dag i Skara 25 april	3-4
NAVs Evenemangskalender	4
Aktuella notiser	5
Nya medlemmar	
Nilssons El- & Teknikmuseum	6
Lahälla knottfabrik	6
NAV-träffen i Höljebacka	7
Yrken som försvann: Fyrvaktaren	8-9
Historiska maträtter: Vårt dagliga bröd	10
Kurser	11-12

Redaktion:

Ola Nilsson	070- 256 14 74	ola.nilsson@navivast.se
Einar Brodin	070- 530 77 79	einar.brodin@navivast.se
Ingvar Kronhamn	076- 881 08 85	ingvar.kronhamn@navivast.se

Vi i redaktionen vet att alla medlemmar och museer har massor av intressant och underhållande material i sina gömmor.

Vi är tacksamma för alla synpunkter, ideer, och inte minst alla bidrag, text och bilder till nyhetsbrevet.

**Nästa nyhetsbrev utkommer i maj 2020.
(Presstopp 2020-04-30)**

Ordföranden har ordet

Nytt år – nya utmaningar!

Välkomna till en ny spännande säsong i NAV! Som vanligt blir det Arbetslivsmuseernas Dag, denna gång i Skara – säkra er utställarplats redan idag! Vi kommer även i år att anordna yrkesparad med tidsenliga kläder.

Som ni kanske redan noterat har hemsidan fått ett ansiktslyft och blivit mer riktad till rätt målgrupp. Det finns två bilder på första sidan; en för besökare och en för medlemmar.

Under medlemssidan hittar ni allt som behövs för medlemskapet i NAV. Vi lägger också kontinuerligt upp utbildningar, seminarier och annat intressant under fliken Aktiviteter – kom ihåg att regelbundet kika för att se om något nytt dykt upp!

Årsmötet ligger nära i tiden, handlingar kommer inom kort. Välkomna att delta!

Vi behöver förstärkning i styrelsen och om du eller någon annan är intresserad, kontakta valberedningen.

Om ni har intressanta, spännande och roliga publika aktiviteter under året och vill synas och marknadsföra dessa – kom ihåg att ni har möjlighet att publicera detta på NAVs hemsida, under Besökare/ Evenemang. Själva inskickningen sker via medlemssidan.

Jag önskar alla en riktigt bra säsong 2020 och förhoppningsvis ses vi i olika sammanhang!

LISE-LOTTE

NAV - industrihistoria och arbetslivsmuseer i Väst

Box 15, S- 534 21 Vara
Tel: 072- 246 92 32
www.facebook.com/industriocharbetsliv.se

Org. nr. 80 24 61- 14 13
Bankgiro: 780- 73 65

E- post: info@navivast.se
Hemsida: www.navivast.se

Arbetslivsmuseernas Dag i Skara 25 april 2020, kl 11-16

*De första gästerna anländer till Arbetslivsmuseernas Dag kl. 11, för att under dagen delta i många av de trevliga aktiviteter som alla utställare bjuder på inomhus och utomhus framför Vilanhallen-
Fotot: är redigerat för att ge en bild av hur det kan se ut på Vilanområdet 25 april 2020.*

Har ni skickat in er anmälan till Arbetslivsmuseernas Dag 2020? Om inte så är det dags!

I inbjudan som skickats ut med brev till alla medlemmar och samarbetspartners har vi berättat om innehåll och hur vi tänkt om genomförandet för evenemanget.

Vi kan lova att med de förutsättningar som finns för årets upplaga så kommer det att bli en bra och innehållsrik dag.

Genom samarbetet med Skara-Lundsbrunns Järnvägar, Skara kommun, Skara Gille, Vuxenskolan och Innovatum har vi tillsammans stora möjligheter till ett lyckat evenemang.

Representanter för de olika parterna träffas med vissa mellanrum för att tillsammans dra upp riktlinjerna. Senaste mötet var den 5 februari. Nästa träff kommer i början på mars månad.

Barn och familjer är en viktig grupp för att få fler framtida besökare på våra museer i länet. Foto: Einar Brodin

ARBETSLIVS- MUSEERNAS DAG

SKARA 25 APRIL 2020 kl.11-16

Arbetslivsmuseernas Dag i Skara, vi uppmanar er att utnyttja denna dag och möjlighet att visa upp ert besöksmål, träffa kollegor, utbyta erfarenheter och bli inspirerad till ert fortsatta ideella arbete. Forts. sidan 4

Spår & Tåg i Väst, en av många anmälda utställare som kommer till Skara med sina modelltågbanor för barn och vuxna. Foto: Spår & Tåg i Väst (STV) se mer; www.stv.nu

Vilanhallen (två hallar med måtten 25x45 m) ger bra möjligheter till olika aktiviteter. Totalt finns tillgång till 46 montrar som kommer att fördelas till våra utställare. Montrarna finns i två storlekar. Efter anmälan får ni tydligare och bättre information om alla detaljer.

Vi kommer att synliggöra och marknadsföra evenemanget och våra utställare på flera sätt. Det blir affischer, annonser, radioreklam m.m.

På NAVs hemsida för besökare som vi sprider vidare, finns med start från 1 mars en första uppdaterad lista på alla utställare 2020. De är presenterade med en länk till egen hemsida. Därför är det nu viktigt att vi får in er anmälan, så vi bättre kan börja planera dagen.

Sidan finns under NAVs evenemang; www.navivast.se/arbetslivsmuseernas-dag-2020

Som samarbetspartner eller medlem i NAV är det gratis att delta, Kaffe/Te och fralla, kraftigt subventionerad lunch och monterplats med el, ingår. Vad mer man man begära?

Mer information finns på NAVs hemsida som uppdateras kontinuerligt, se; www.navivast.se/arbetslivsmuseernas-dag-utställare

Vår banderoll är redan på plats i Vilanhallen

Foto Einar Brodin

Vi har redan fått in ett stort antal anmälningar men ser gärna att ni alla som funderar på att delta, nu gör slag i saken och skickar in er anmälan!

Lättast gör ni detta genom att gå in på NAVs hemsida och använda anmälningsformuläret; www.navivast.se/anmalan-arbetslivsmuseernasdag

Har ni frågor eller behöver mer information kontakta: Einar Brodin enar.brodin@navivast.se 070-530 77 79

NAVs Evenemangskalender

På NAVs hemsida finns en evenemangskalender, där alla medlemmar i NAV kan presentera sina egna evenemang och på så sätt nå ut till många fler. Evenemangskalendern är ett bra verktyg för att synliggöra och samla alla evenemang som sker på våra arbetslivsmuseer.

Evenemang?

För att läggas upp i evenemangskalendern behöver det vara ett eget evenemang, som är öppet och tillgängligt för alla besökare.

Ett evenemang definierar vi som något som pågår under en kortare tid, ca 1–2 dagar. En utställning som pågår under längre tid, klassas inte som evenemang.

Finns det evenemangsdagar som uppmärksammar utställningen, t.ex. invigning eller avslutning, får dessa gärna uppmärksammas i evenemangskalendern.

Genom att fylla i ett enkelt formulär kan ni själva lämna all den information som behövs för att presentera ert evenemang.

Formuläret finns på NAVs hemsida under "MEDLEMS-INFO – Anmäl evenemang. Alternativt; www.navivast.se/anmal-evenemang

Skicka in era evenemang ett och ett, tillsammans med en lämplig bild som passar ert evenemang och gärna med en länk till er egen hemsida.

Skicka gärna in fler av era planerade evenemang om ni har fler på gång (inom 3–4 månader).

Det färdiga resultatet hamnar som ett inlägg på sidan Evenemang. Om det saknas en bild från er kommer det att visas en standardbild med NAVs logga.

När ni skickat formuläret till oss gör vi en kontroll att ingen obehörig har lämnat felaktiga uppgifter. Därför kan det ta 1–2 dagar innan publiceringen syns på hemsidan.

Uppgifter ni fyller i formuläret:

- Rubrik
- Text som beskriver evenemanget, gärna med länk till er hemsida
- En bild
- Platsen med adress
- Datum och tid för evenemanget

Vid eventuella frågor är ni välkomna att kontakta NAV: Ola Nilsson, ola.nilsson@navivast.se

Aktuella notiser

Årsmötet 2020

I senaste numret av vårt Nyhetsbrev skrev vi att kommande årsmöte för NAV blir den 4 april någonstans i Bohuslän.

Vi har nu beslutat att vara i Munkedal i samarbete med vår medlem Munkedals Jernväg.

Vi kommer att inleda på förmiddagen med en tågrespa till museet inklusive en visning av detta.

Efter visning och återresa förflyttar vi oss till Folkets Hus för lunch information om olika aktiviteter samt årsmötesförhandlingar.

Program och årsmöteshandlingar kommer att skickas ut i månadsskiftet februari/mars.

Reservera dagen och Välkomna till Munkedal!

EINAR BRODIN

Efterlysning

Inför kommande årsmöte i NAV efterlyser valberedningen förslag till följande styrelseledamöter

- En ordinarie ledamot
- Tre suppleanter

Valberedningen söker också någon som kan verka som revisor för NAV.

Namnförslag tas tacksamt emot av någon av oss i valberedningen.

Anders Svensson, e-post; anders54431@gmail.com
telefon; 070-835 13 12,

Per Ekstedt, e-post; per.ekstedt@gmail.com
telefon; 070-214 00 29

Jan-Olof Berglund, e-post; j-o.berglund@telia.com
telefon; 070-842 04 53

I styrelsearbetet har valda ledamöter ett eget mandat och representerar ej någon förening.

Västarvet och Kultur i Väst

–bildade tillsammans 1 januari 2020 den nya Förvaltningen för kulturutveckling.

–Medan Västarvet var en enhet för gemensam förvaltning av natur- och kulturarvsfrågor var Kultur i Väst en förvaltning inom Västra Götalandsregionen med uppdraget att stärka och utveckla kulturen i regionen. Den bildades 2007 då Regionbiblioteket, Konst- och kulturutveckling samt Musik i Väst slogs samman till en verksamhet.

INGVAR KRONHAMN

NAV-enkäten för 2019

För att utveckla och synliggöra arbetslivsmuseerna är det viktigt med mätbara mål med uppgifter där NAV kan påvisa arbetslivsmuseerna som viktiga besöksmål och kulturbärare.

Sista datum för att lämna svar var 31 januari och vi tackar alla er som svarade på enkäten. Redovisning sker på årsmötet den 4 april.

INGVAR KRONHAMN

Riksantikvarieämbetets enkät

I början av februari månad fick ni medlemmar ett mail om en enkät från Riksantikvarieämbetet (RAÄ).

Enkäten handlar om arbetslivsmuseernas villkor och engagemang. I mailet finns en länk till enkäten.

Det är av stor betydelse att ni försöker svara på enkäten så att RAÄ har ett brett underlag för framtida stöd till museerna. RAÄ vill ha svar senast den 26 februari.

EINAR BRODIN

Stipendium till Linnemuseet

I november månad 2019 fick en av NAVs medlemmar, Linnemuseet i Bohuslän, Greta Johanssons linstipendium på 10 000 kronor för att utforska färgning av lin.

Enligt Agneta Ekman Wingate i Föreningen Bohuslin innebär stipendiet möjligheter till tester och en utställning av färgat lin.

EINAR BRODIN

Malet, sågat och stampat

–en historisk översikt om kvarnar, sågar, och andra vind- och vattendrivna agrara småindustrier.

Skriften *Malet, sågat och stampat* lyfter främst fram de mindre kvarnarna, sågarna och stamparna. Inledningsvis beskrivs i text och bild läget i landskapet samt byggnadens historik, arkitektur och maskinverk. I den efterföljande katalogdelen presenteras ett nittiotal objekt i Västra Götalands län.

Skriften och inventeringen bygger på ett mångårigt samverkansprojekt mellan Västarvet och länsstyrelsen och vill bidra till ökad kunskap kring de agrara småindustrier som finns och har funnits i länet. De utgör idag värdefulla kulturmiljöer, många gånger drivna av föreningar som vårdar detta kulturarv.

Boken går att köpa via museibutikerna i Lödöse, Skara, Uddevalla och på Slöjd & Byggnadsvård. Den går också att ladda hem och läsas som pdf på; www.vastarvet.se

INGVAR KRONHAMN

Nya medlemmar i NAV!

Nilssons El- & Teknikmuseum

Bland drygt 2000 föremål finns en imponerande samling telefoner. Foto Einar Brodin

En av NAVs senaste medlemmar är Vänföreningen Nilssons El- & Teknikmuseum i Lerum.

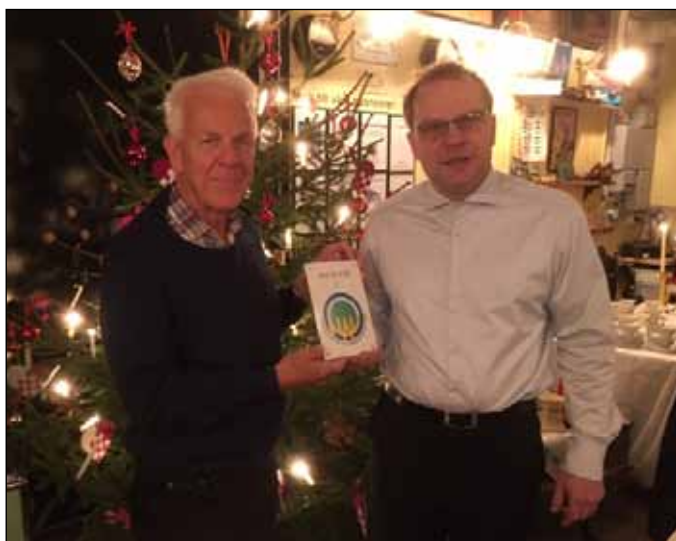
Bakom dörrarna till museet finns drygt 2000 föremål från 1850-talet och framåt.

Föreningens mål är att stödja en verksamhet som tar tillvara det gamla, renovera och restaurera så att gamla telefoner, radioapparater etc fungerar med mottot "Väck det gamla till liv".

Museets ägare Henrik "Skrotnisse" Nilsson var 2016 årets kulturpristagare i Lerums kommun.

I samband med "Jul på museet", andra advent besökte representanter för NAV Nilssons El- & Teknikmuseum och överlämnade en NAV-skylt till museet.

EINAR BRODIN

Ingvar Kronhamn från NAV överlämnade NAV-skylden till Henrik "Skrotnisse" Nilsson 8 december 2019.

Foto Einar Brodin

NAV- industrihistoria och arbetslivsmuseer i Väst

Lahälla knottfabrik

En av stenklyvningsmaskinerna som producerade gatsten, s.k. knott. Foto från Lahälla Knottfabrik

Knott kallas den mindre gatsten som kom att användas på gator och landsvägar för 100 år sedan. Gatsten hade länge huggits för hand när man i början av 1900-talet började tillverka maskiner för detta ändamål.

I Lahälla vid Brofjorden, norr om Lysekil, inleddes stenklyvningen på 1880-talet. En stor produkt var gatsten. 1920 installerades sex stenklyvningsmaskiner med fallhammare vilka drevs med remmar från en elmotor. Detta var Lahälla knottfabrik.

Stenhuggarnas säkra öga för klyvningen av stenen i räta vinklar var svår att överföra maskinellt. Resultatet blev inte vad man förväntade sig och redan efter några år upphörde tillverkningen.

Knottfabriken förföll allt mer och med tiden lades även stenklyvningen ned. Området fick nya ägare 2010 och 2018 startade Föreningen Lahälla Knottfabrik med målet att bygga upp Knottfabriken och smedjan samt utveckla stenklyvningen till ett besöksmål.

INGVAR KRONHAMN

Foto från Lahälla Knottfabrik

NAV-träffen i Höljebacka

25 januari hölls en träff för NAVs medlemmar på Höljebacka Brandmuseum i Upphärad utanför Trollhättan.

Efter inledande kaffe informerade NAV om aktiviteter, nyheter, hemsida och pågående satsningar. Det finns en ny version av hemsidan som tydligare vänder sig till de två olika målgrupper som besöker NAVs hemsida.

NAV har fått projektmedel från Västra Götalandsregionen för att stödja utvecklingen av barn- och familjeaktiviteter på arbetslivsmuseer. Syftet med projektet är att:

- Locka målgruppen barnfamiljer till arbetslivsmuseer
- Stödja utvecklingen av aktiviteter för barn och familjer på arbetslivsmuseer
- Skapa en gemensam och attraktiv marknadsföring av intresserade arbetslivsmuseer som riktas för barnfamiljer

För mer information se;

www.innovatum.se/nyheter/barn-och-familjeaktiviteter-pa-arbetslivsmuseer

Det informerades om den evenemangskalender som finns på NAVs hemsida, där alla medlemmar uppmanas lägga in sina publika evenemang. Detta ger större spridning och informerar andra föreningar om era aktiviteter. En guide för hur man lägger in evenemang finns.

Slutligen informerades om de kurser och utbildningar som NAV anordnar, som en del av Prisma Västra Götaland. Kurserna finns på NAVs hemsida eller se på;

www.prismavg.se/events

Före lunch gjordes en mycket uppskattad visning av Höljebacka Brandmuseum. Ett museum väl värt ett besök; www.holjebacka.se

Under eftermiddagen genomfördes tre korta workshops kring gemensamma utmaningar.

- Så marknadsför vi våra museer och varandra
- Så utvecklar vi vår kompetens
- Så når vi våra yngre besökare

En rad tankar, förslag och reflektioner kom fram under workshoparna, av vilka några framgår av följande punkter:

- **Så marknadsför vi våra museer och varandra**
Viktigt att använda sociala medier
Kan NAV dela inlägg på sitt flöde?
Informera lokala turistinformation (som tyvärr ofta vet för lite om besöksmålet)
Byta foldrar med närliggande besöksmål
Se till att besökarna är nöjda, rekommendationer
Använda och sprida NAV-kartan

- **Så utvecklar vi vår kompetens**

Guideutbildning

Hur vi kan använda sociala medier och vara mer aktiva digitalt

Presentationsteknik (skyltar, ”rullande” info på skärmar, läsplattor för egen guidning)

Bli bättre på att söka pengar, hitta samarbeten och ta betalt

NAV kan stötta vid sökning av bidrag (ger större tyngd)

NAV kan bidra till att arbeta upp olika kontaktnät för exempelvis bidragsansökningar, reservdelar och kunskap inom olika områden

- **Så når vi våra yngre besökare**

Skattjakt

”Familjehörna” där det är ok att känna och röra

Familjebiljetter

Spel och lek, både digitalt och analogt

Vikten av Värdskap

Viktigt att aktivera besökarna, stora som små.

Tema vid olika tillfällen under året (t ex Halloween)

Förslag på nya kurser:

- Samarbeta med Turistrådet och deras Värdskaftsutbildning?
- Utbildning i konsten att berätta/Guideutbildning
- Hur mycket pratar man om ett föremål eller funktion?

Förslag på nya frågeställningar nästa gång:

- Vilka utmaningar har ni när det gäller besökare?
- Tillgänglighet?
- Värdskap – vad har vi, vad saknar vi?

Stort tack till alla medlemmar som kom till dagen.

Slutligen ett stort tack till Putte Fredriksson och alla de andra engagerade på Höljebacka Brandmuseum för god mat, gott värdskap och ett spännande museum.

HENRIK OLSSON

Yrken som försvann: Fyrvaktaren

*Laurenz Österberg med familj omkring 1918. Österberg var fyrmästare på Islandsberg mellan 1910 och 1936. Endast en stig ledde till fyrplatsen och det tog en timma att gå till skolan i Grundsund.
Foto från Svenska Fyrsällskapet*

Ett yrke som försvunnit är fyrvaktaren. Fyrvaktarna såg till att fyrarna lyste för att hjälpa sjöfarande att undgå faror utmed kusten och på de större insjöarna.

Fyrpersonalen var i allmänhet anställd av statliga Lotsverket. På Vänern var Seglationsstyrelsen arbetsgivare. Lönen var låg men tjänstebostad ingick. På isolerade fyrplatser utgick enslighetstillägg för att någon skulle söka sig dit.

En del fyrplatser var mer attraktiva än andra. Det kunde gälla bostadens beskaffenhet liksom tillgång till odlingsbar jord och fiske. Även närheten till större samhällen hade betydelse. Att byta fyrplats gav möjlighet till befordran och bättre levnadsvillkor.

Bostadens storlek berodde på tjänsteställningen. Fyrmästaren var chef och stod högst i rang, följd av fyrvaktarna och fyrbiträdena. I allmänhet var det tre anställda på de lite större fyrarna. På mindre fyrplatser kunde en enda familj sköta fyren. Man och hustru delade då på sysslorna.

Varje hushåll hade sin matkällare, sin vedbod och sitt avträde. Tvättstugan var gemensam. Tillgången till färskvatten kunde vara ett problem. Gick det inte att gräva en brunn fick man samla regnvatten från taken.

Fyrpersonalen såg till att fyren lyste från solnedgång till soluppgång. Bränslet var olja, fotogen eller acetylenas fram till dess elektrisk ström drogs ut till fyrarna. De större fyrarna hade en roterande fyrapparat med lampa och spegellins som kastade ljuskäglor ut över vattnet.

Varje fyr hade en egen ljuskaraktär, till exempel en blänk var femte sekund. Rotationen åstadkoms genom ett urverk med ett tungt lod som måste vevas upp med jämna mellanrum.

Personalen tjänstgjorde i skift. Vaktbyte skedde även mitt i natten. För att hitta i mörkret ledde en vajer mellan bostäderna och fyren. Man kunde hålla i en spole som löpte på vajern.

Det var inte bara fyren som skulle skötas. De flesta större fyrar hade en mistsignalanläggning som var i gång vid dimma. Från knall- och kanonskott övergick man efterhand över till elektrisk tyfon. Idag finns ingen mistsignalering kvar.

På de större fyrplatserna skedde väderrapportering var fjärde timme, dygnet runt.

Fyrpersonalen kunde även få undsätta fartyg och deras besättningar som råkat i sjönöd. Det var ett riskfyllt arbete, i synnerhet i mörker och vid hårt väder.

*Islandsbergs fyrplats, längst ut på Skaftö i mellersta Bohuslän, ligger vid en av kustens mest utsatta passager. Det kombinerade fyr- och bostadshuset från 1883 ersattes 1938 av en automatisk fyr.
Foto Hugo Hallgren, Bohusläns Museum*

Dagtid vidtog underhållsarbeten på fyren, byggnader, båtar och bryggor. När lotskaptenen ankrade upp vid fyren gällde det att hissa flaggan och ta på sig tjänsteuniformen. En inspektion vidtog där allt betygsattes, från fyrens beskaffenhet till poleringen av zinkdiskbänken i köken.

Kvinnorna på fyrplatserna hade fullt upp med hushållsbestyr. Det gällde att hålla fyr i den vedeldade spisen för värme och matlagning. Innan elektriciteten kom till fyrplatserna användes fotogen för belysning och senare även i kylskåp.

Fyrfamiljerna kunde vara stora med ganska många barn. Det var inte alltid så lätt att ta sig till sockensolorna. På större lots- och fyrplatser ordnade därför Lotsverket skolundervisning, så kallade lotsbarnskolor. Unga lärarutbildade kvinnor ambulerade mellan lots- och fyrplatserna för att undervisa barnen. Undervisningen på varje plats varade några månader om året.

Många mindre fyror avbemannades när AGA-ljus ersatte fotogenfyren. De större fyren elektrifierades så småningom och under 1960-talet började även dessa att avbemannas. Den sista fyren som avbemannades var Holmögadd, mellan östra och norra Kvarken, där den siste fyrvaktaren i Sverige gick iland 2003.

Annorlunda fyrplatser var fyrskeppen som låg förankrade utmed kusterna. Isoleringen var lika påfrestande som på

ensligt belägna fyrplatser. Anlag för sjösjuka var ingen bra egenskap om man skulle tjänstgöra ombord i fyrskeppen.

Besättningen kunde bestå av åtta personer men familjerna bodde iland. Fyrskeppen hade även kock, telegrafist och maskinist.

Det sista fyrskeppet låg vid Falsterborev och drogs in 1972 då det ersattes med en obemannad, bottenfast kas-sunfyr.

Idag har fyrarnas betydelse minskat när det gäller att leda sjöfarten. Ny teknik har kommit. De avbemannade fyrenas övervakas av Sjöfartsverket i Norrköping.

Intresset för de gamla fyren är stort. Svenska Fyrsällskapet har mer än 4300 medlemmar. Dessutom finns många lokala fyrföreningar.

INGVAR KRONHAMN

Besök oss på facebook;

www.facebook.com/industriocharbetsliv.se

Historiska maträtter: Vårt dagliga bröd

Egyptiska målningar från 1100 f. Kr. visar att det redan då fanns stora bagerier. Bagarkonsten har sedan spritts vidare till Grekland och Rom och ut i Europa.

Det hittills äldsta beviset för brödbakning i Sverige är några mindre brödbitar från 200-talet. Det var förmodligen vid den tiden som man genom kontakter med romarriket började baka bröd i Sverige. Tidigare hade det odlade spannmålet mest använts till gröt och dryck.

Vid en utgrävning i Östergötland 1908 hittades ett bakat bröd av grovmalet korn från 400-talet. Vi kan därför anta att samma typ av bröd bakades i ett större område. Brödet innehåller även lite grus, från den handkvarn säden malts i. Det är ett tjockt ojäst bröd som gräddats genom att det stuckits ned i askan under glöden eller höljts över med aska och glöd i en eldstad

Flera fynd av bröd från vikingatiden visar på stor variationsrikedom rörande brödens form – runda, platta, trissformade och fantasiformade bröd har hittats. Korn och vatten har varit de första ingredienserna och tillredningen var den enklast tänkbara.

Även om det under första årtusendet e Kr fanns olika sorters bröd i vårt land, utmärktes de alla av att de var ojästa och bakade för omedelbar konsumtion.

Förrådsbakning ger nya brödtyper

Under medeltiden gick brödet från att vara en färskvara till att bli en bas i kosthållningen och gick att lagra i förråd. Ett stort mjölförråd är förutsättningen för storbak och nu fick kvarnen en huvudroll.

De gamla handkvarnarna ersattes av s.k. skvaltkvarnar. De hade betydligt större kapacitet, men även sina begränsningar. Som regel var det bara vår och höst som det fanns tillräckligt mycket vatten för att skvaltkvarnen skulle fungera.

Det gällde då att mala det mjöl som behövdes till nästa gång den kunde användas. Mjölet var emellertid inte lika lätt att förvara som omald säd och därför blev det nödvändigt att förvandla mjölet till ett lagringsdugligt bröd.

Höst och vårbak blev en tradition. Våren ansågs vara bra tid för brödbakning och bryggning av öl, då vintervattnet ansågs göra bröd och öl mera hållbart. I våra trakter odlades främst korn och råg men även havre, framförallt i Skaraborg. Mot den bakgrunden är det naturligt att det bakades bröd av korn, råg eller havre eller av olika blandningar av dessa sädeslag.

Nya typer av bröd, kommer nu till men de gjordes av samma deg som tidigare för färskbröd. Genom att degen kavldes ut till tunnare, mer omfångsrika kakor fick man ett sprödare och mer lättuggat bröd som kunde bevaras ätbart under lång tid till skillnad mot färskbrödet som blev stenhårt redan efter ett par dagar.

I Olaus Magnus (1490–1557) och hans nordiska historia från 1555 finns en utförlig beskrivning av tunnbrödsbakning och brödets lämplighet som förrådsbröd. “Bakat vid ett barns födelse, kan det hålla sig utan att mögla till barnets förlovningsdag”.

Olaus Magnus berättar också om att det hos stormän i Västergötland bakas runda, inte särskilt stora bröd av finsiktat mjöl “vitt som snö”. Detta var säkert ett speciellt finbröd och inte något allmänt vardagsbröd. För vardagsbruk gjordes större, tjockare, runda bröd av osiktat rågmjöl, ofta blandat med kornmjöl. Oftast var det kompakta, ojästa bröd, men ibland uppluckrade med hjälp av surdeg.

För att få ett hållbart brödförråd torkade man brödkakorna genom att hänga upp dem på en stång, kakorna var därför försedda med ett hål, Så kallat spisbröd (av spis = föda).

För att kunna ätas måste brödet mjukas upp. Det dopades i vatten eller mjölk eller bestänktes med vatten och sköts in i ugnen.

Under 1700-talet lär sig svenskarna att använda öljäst för jäsnings av bröd. Metoden fick mycket snabbt spridning, med en jäsningsmetod som gav en betydligt snabbare och kraftigare hävning av degen och utan den syrliga smak som surdegsjäsnings gav. Man kunde nu baka en helt ny typ av bröd, bättre, godare och luftigare.

Nödröd

Vårt klimat gav ofta upphov till missväxt och svält. Bristen på mjöl medförde att mjölet måste torkas ut eller helt ersättas med andra ingredienser s.k. nödröd. Det mest kända nödrödet är barkbrödet. Att använda den inre barken av tall, gran och lövträd vid framställning av bröd har varit känt i vårt land sedan forntiden som vi kan se av tidiga brödfynd.

För att få bort smaken av kåda slog man kokande vatten över den avskalade barken innan den torkades och stöttes till mjöl. I början av 1800-talet kom potatis allt mer att användas vid brödbakning om man behövde torka ut mjölet.

PER ROSÈN

Källor:

Å Campbell: Det svenska brödet

B Söderberg: Vårt dagliga bröd

Kurser!

PRISMA
VÄSTRA GÖTALAND

Under våren ges du möjlighet att delta på en eller flera spännande kurser som alla syftar till att utveckla dig och ditt besöksmål. Du kan exempelvis lära dig mer om att enkelt presentera ditt besöksmål i tal och skrift och hur du förmedlar en bild av ditt besöksmål ute på evenemang – allt för att din plats ska utvecklas till ett besöksmål som många vill komma till!

Alla kurser anordnas inom samverkan för Prisma Västra Götaland. Vill du veta mer eller anmäla dig? All information och anmälan hittar du på: www.prismavg.se

Vill du bli bättre på att förmedla en berättelse? Kurs i interpretation

17 – 19 februari och 26 – 27 mars, Forsviks bruk

Alla som försöker förmedla kunskap till en grupp vet att det är minst lika viktigt hur man berättar, som vad man berättar. Att få en grupps uppmärksamhet och skapa intresse är en konst – men det finns verktyg för att lära sig det. Metodiken för att förstärka en upplevelse och skapa intresse och lärande hos deltagarna kallas interpretation.

Läs mer här: <https://www.prismavg.se/event/vill-du-bli-bttre-p-att-frmedla-en-berttelse-kurs-i-interpretation>

Utvecklas som arrangör

29 februari, Regionens hus, Göteborg

Välkommen till en utbildningsdag om att utvecklas som arrangör. Denna utbildningsdag riktar sig till arbetslivsmuseer, hembygdsföreningar och övriga ideella arrangörer av kulturevenemang. Småskaliga besöksmål är en viktig del av kommunernas platsutveckling. De ideella aktörerna spelar en viktig roll i att göra en plats attraktiv, både att bo på och att besöka.

Läs mer här: <https://www.prismavg.se/event/utvecklas-som-arrangr>

Mobila utställningsprodukter och upplevelser

11 mars, Innovatum, Trollhättan

Vi människor upplever saker med våra sinnen och ett besök på ett museum engagerar oftast flera av våra sinnen. Men den känslan kan vara svårt att förmedla när man marknadsför sitt besöksmål utanför museets väggar, till exempel på en mäsas eller ett evenemang, såsom Arbetslivsmuseernas dag. Välkomna på en workshop där ni får möjlighet att kreativt fundera kring hur ni kan utveckla ert deltagande på mässor och få inspiration kring produkter och aktiviteter som levandegör ert besöksmål även utanför museets väggar.

Läs mer här: <https://www.prismavg.se/event/mobila-utstllningsprodukter-och-upplevelser>

Digitalt berättande – lär dig publicera på prismavg.se

17 mars, Studio Västsvensk konservering, Göteborg

Vill du lära dig publicera egna berättelser på Prisma? Välkommen på utbildning i publiceringsverktyget! Kursen riktar sig framför allt till ideellt aktiva i hembygdsföreningar och arbetslivsmuseer runt om i regionen.

Läs mer här: <https://www.prismavg.se/event/utbildning-i-publiceringsverktyget>

Få hjälp med att presentera ditt besöksmål

7 april, Innovatum, Trollhättan

Välkomna på en övningsdag där ni får möjlighet att lära er att presentera ert besöksmål till olika målgrupper. Under dagen kommer vi att praktiskt öva tillsammans, på hur du enkelt och kärnfullt hittar det unika och det som tydligt presenterar er plats – så besökare vill komma till just er!

Läs mer här: <https://www.prismavg.se/event/f-hjlp-att-presentera-ditt-besksml>

Välkommen till en dag om ”tidsresor”!

Flera kulturarvsföreningar och museer i Västra Götaland, varav en del finns med i Kulturkatalogen Väst, har verksamhet som är inspirerad av ”tidsresemetoden”. De besökande barnen får pröva sysslor från förr, ha på sig kläder som man hade förr – göra en ”tidsresa” och uppleva hur det kan ha varit att leva förr i tiden.

Britt-Marie Borgström från Jamtli (som varit föregångare i Sverige när det gäller tidsresepedagogik) besökte oss i Västra Götaland under två dagar i slutet av november förra året. Dagarna i Vänersborg och Tidaholm blev mycket uppskattade och vi erbjuder nu två likvärdiga dagar, en i Göteborg och en i Borås.

Välj den som passar bäst beroende på resväg och datum.

20 april, Göteborgs stadsmuseum eller 21 april, Borås museum

Ur det preliminära programmet:

- *Presentation av Jamtlis verksamhet med tidsresor.*
- *Workshop med ”prova på tidsresa” - inledning och avslutning på en tidsresa. Diskussion av upplevelsen.*
- *Lek & lärmiljöer med rekvisita. Exempel på tidsresor och lek & lärmiljöer genomförda/uppbyggda av kulturarvsföreningar i Norden.*
- *På eftermiddagen blir det lokala presentationer från Västra Götaland. Om ert museum eller er förening har någon tidsreseinspirerad verksamhet att berätta om så hör av er!*

Ingen avgift för dagarna. Vi bjuder på lunch och fika! En mera utförlig inbjudan med tider, max antal deltagare och möjlighet att anmäla sig kommer i mitten av mars! Mer info kontakta: bo.ekberg@vgregion.se, tel 070 249 76 40

Bo Ekberg, Förvaltningen för kulturutveckling, konsulent natur- och kulturarv (med inriktning på Kulturkatalogen Väst och arrangörstödet)

Marika Russberg, Kulturarvskonsulent, Bohusläns hembygdsförbund